

LA QUADRA
D'AIGUAFREDA

*Història d'un senyoriu
del Montseny*

CARLES PUIGFERRAT I OLIVA

Fotos: Servei del Patrimoni Arquitectònic (Generalitat de Catalunya)

El petit municipi d'Aiguafreda, de 7,96 km² de superfície, és el successor del que durant segles es va anomenar la quadra (després baronia) d'Aiguafreda. Aquest article vol ser una aproximació a la història d'aquesta quadra o districte jurisdiccional que, en arribar al segle XIX, va esdevenir un municipi constitucional, un dels més petits dels que envolten el Montseny. L'actual municipi d'Aiguafreda, que ocupa un dels darrers contraforts ponentins del massís, té uns límits ben precisos que vénen fixats gairebé sempre per accidents geogràfics naturals: la riera o torrent de l'Avencó, a migdia, frontera amb Tagamanent, el torrent o riera de Martinet i l'Afrau del Muntanyà, al nord, que separa Aiguafreda de Seva, i el riu Congost, a ponent, que passa per la zona baixa del terme i és el límit tradicional amb el municipi de Sant Martí de Centelles i antigament amb la baronia i comtat de Centelles. El límit de llevant, tocant al Brull, és més arbitrari i va de la falda del turó de Montgròs fins al pont de Picamena.

LA QUADRA D'AIGUAFREDA, UN CAS SINGULAR

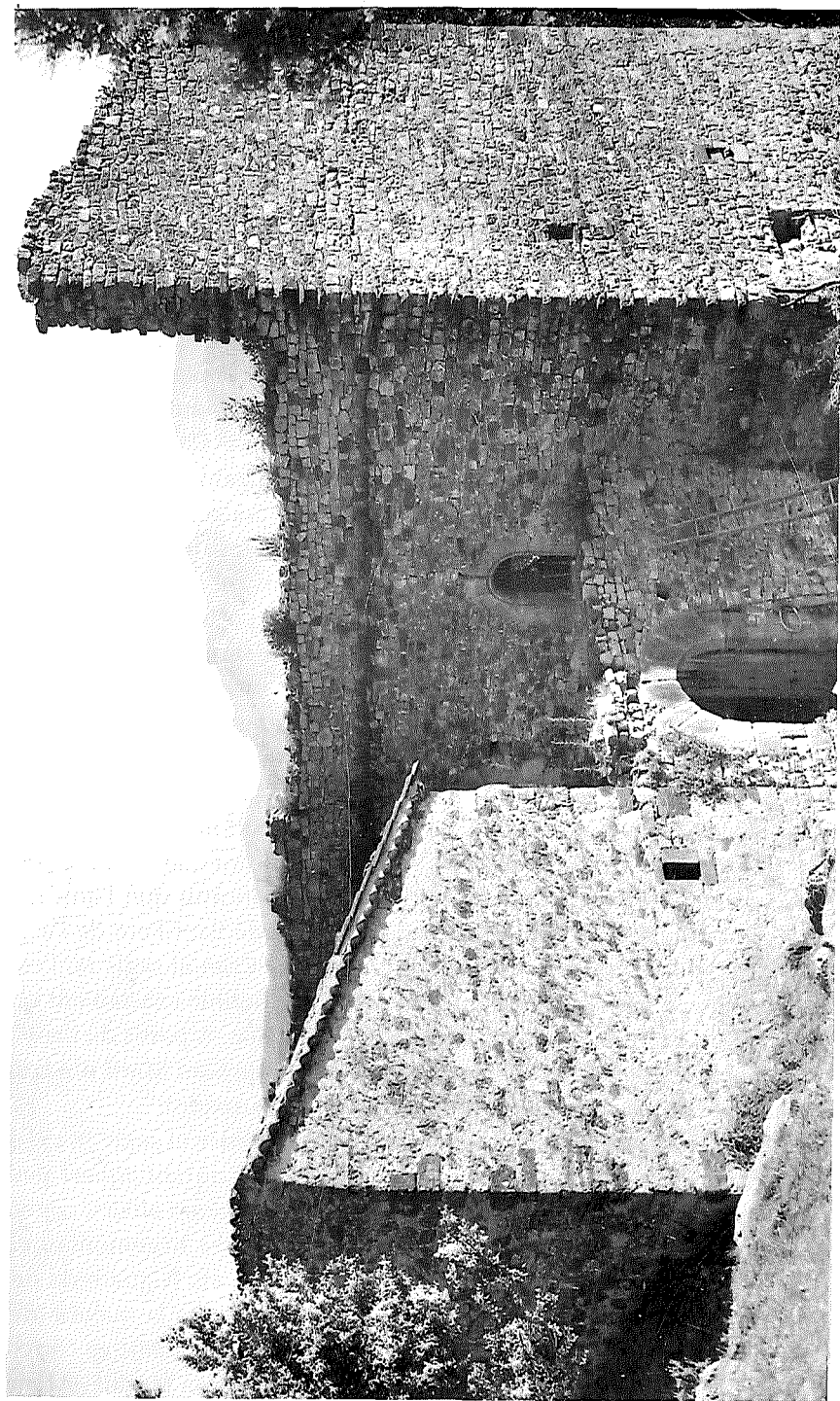
Una quadra era, a l'edat mitjana, un districte o petit territori dins un terme jurisdiccional més gran, generalment el terme d'un castell. La paraula comença a aparèixer a la documentació a partir del segle XI a les comarques que aleshores es trobaven a la marca o frontera amb el món islàmic (com la Segarra o l'Urgell), per tal de designar un sector concret dins la circumscripció d'un castell que disposava de determinats trets específics. És corrent que moltes quadres del segle XI tinguin com a centre una fortalesa –una torre, per exemple– subsidiària d'una de principal o més antiga, i també un petit nucli de població i fins i tot una capella o església pròpia. Moltes d'aquestes quadres van néixer de la

necessitat que tingueren els senyors dels castells de dotar els seus castlans i cavallers, membres de la seva mainada i defensors i guardes de les fortaleses. Com a forma de pagar els seus serveis, els senyors dels castells solien concedir als castlans una part del delme, i també els infeudaven determinat territori (una quadra), on el castlà bastia una torre o casa forta i s'encarregava de la seva guarda i repoblació. Amb el pas dels anys, algunes d'aquestes quadres van adquirir una personalitat prou forta per fer-se independents i es van convertir en un districte casteller deslligat del castell originari.

El cas de la quadra d'Aiguafreda és singular perquè no s'adiu amb la definició que acabem de donar. La denominació d'Aiguafreda com a quadra és tardana, del segle XIV, i tot sembla indicar que es va manllevar la paraula per tal de descriure una realitat que no s'acabava d'ajustar al que foren les quadres dels segles XI-XII. El primer que sorprèn és que el territori d'Aiguafreda no depenia de cap dels castells dels seus voltants com era corrent a les quadres de frontera. Aiguafreda era una espècie d'illa entre els termes castrals de Centelles, Seva-el Brull i Tagamanent i no pas un territori dependent d'un de més gran. Quelcom devia passar en el moment de la repoblació, als segles IX-X, que féu que aquest petit bocí de terra, a la riba del riu Congost, esdevingués un enclavament, situació que ja es comprova en el document que esmenta Aiguafreda per primera vegada: l'acta de consagració de Sant Martí del Congost de l'any 898.¹

VILAR, LLOC, PARRÒQUIA, QUADRA

L'acta de consagració de Sant Martí és un document que ens descriu la divisió eclesiàstica de la capçalera del riu Congost i del seu rodal, però també ens parla de l'organització civil del territori. Diu l'acta que el 5 d'agost de l'any 898 el bisbe Gotmar de Vic va anar a la vall del Congost a consagrar la nova església de Sant Martí, a prec de l'abadessa Emma de Sant Joan de les Abadesses, filla del comte Guifré I de Barcelona, en compliment del que havia establert el seu difunt oncle, el comte Sunifred. Aquest membre de la família comtal havia fundat l'església de Sant Martí, a la vall del Congost, en un alou que havia aprisiat anys abans i que Emma va confirmar a la nova parròquia en el moment de la consagració. L'abadessa de Sant Joan, que va ser qui es va encarregar que s'acabés l'església, també va donar a l'església de Sant Martí altres béns, fins i tot una parella d'esclaus. Per la lectura del document s'intueix que potser Emma volia fundar a Aiguafreda una petita cel·la del monestir de Sant Joan, projecte que no va reeixir. El bisbe Gotmar va concedir un enorme terme parroquial a l'església de Sant Martí i va establir que li paguessin delmes i primícies els vilars de «*Nogariolas, villare Sancti Martini, Aquafrigida, Avanchone, Kannellas,*

El castell de Cruïlles, abans de la seva restauració, 1989

Cantalupos, villare Eliane et alias Kanullas de Campolongum». També li va vincular el territori del qual més endavant van ser les parròquies de Santa Coloma de Centelles, Sant Martí de Centelles, Sant Pere de Valldeneu i part de la parròquia de Sant Fruitós de Balenyà.

Segons aquest primer document, Aiguafreda era simplement un vilar, que en aquesta època devia ésser una finca mitjana –més gran que la majoria de masos de segles després– propietat d'un aloer, que tant podia ser un simple pagès com un magnat. El vilar d'Aiguafreda s'ha de situar, com sembla lògic, al voltant d'on ara hi ha el casal o castell de Cruïlles, que fou el centre de la quadra d'Aiguafreda. L'alou del comte Sunifred, que era a la vall de la riera de Martinet, ha de ser l'anomenat *villare Sancti Martini*. Són un record d'aquests primitius vilars les actuals capelles de Sant Salvador de l'Avencó i Sant Miquel de Canyelles, que quasi amb tota seguretat en un primer moment no foren altra cosa que esglésies pròpies dels vilars de l'Avencó i de Canyelles, aixecades gràcies a la voluntat d'algun dels seus propietaris primigenis.

Quan el bisbe Gotmar va pujar fins a Sant Martí per consagrar el nou temple, el comtat d'Osona ja havia estat dividit en districtes de castell. Al mateix document s'esmenta el de Centelles. El que més endavant serà el territori de la quadra d'Aiguafreda, però, no sembla pas que formés part de cap d'ells. De fet, com bé diu el document, l'església de Sant Martí era simplement a *la vall del Congost*. Tot plegat deixa entreveure que aquest sector del comtat d'Osona no s'havia assignat a un castell concret, potser perquè es respectava una divisió del territori anterior a l'aparició dels castells termenats.

A partir del segle XI tot això canvia, i el topònim Aiguafreda deixa de ser privatiu d'un vilar i passa a aplicar-se a un territori molt més gran, fins al punt que la parròquia de Sant Martí en prendrà el nom, encara que no era pas bastida en les terres del vilar d'Aiguafreda. És molt significatiu que l'any 1007 el testament sacramental d'Odesind sigui jurat a l'altar de Sant Pere de l'església de Sant Martí, situada al **Iloc** anomenat Aiguafreda.² Com al segle IX, l'escrivà d'aquest document va tenir problemes per intentar definir exactament on era l'església de Sant Martí i va optar per emprar el mot **Iloc**. A partir de l'any 1057 la documentació ja comença a esmentar la **parròquia** de Sant Martí d'Aiguafreda, els límits de la qual sobreeixien els del terme civil o quadra.³

El progrés en l'extensió del topònim Aiguafreda entre el segle IX i el segle XI no pot ser una casualitat. Segurament, el que succeí durant aquest període fou que el vilar d'Aiguafreda i els seus propietaris o senyors aloers, cognomenats Aiguafreda d'ençà del segle XII, van imposar la seva hegemonia i el seu nom damunt la resta del terme. Durant els segles X i XI, els Aiguafreda devien eixamplar la seva finca inicial fins a ésser els propietaris de la majoria de terres de l'actual municipi. Això féu que gairebé tots els seus veïns es convertissin en pagesos que conreaven les terres d'aquesta poderosa família. Al mateix

temps, els Aiguafreda van aprofitar el desgavell del poder comtal per començar a exercir la jurisdicció pública, és a dir, la facultat de manar i castigar, reservada fins aquell moment al comte i als membres de la seva administració. Esdevingueren així *senyors* d'Aiguafreda, uns petits senyors que, tot i així, no estaven subordinats a cap dels poderosos senyors feudals que controlaven els castells dels voltants, els Centelles –el castell homònim– i els vescomtes de Cardona –els castells i els termes de Tagamanent i Seva-el Brull– senzillament perquè Aiguafreda no estava inclòs en cap d'aquests castells ni mai no ho havia estat.

A partir del segle XIII s'acabarà donant el nom de **quadra** al peculiar senyoriu creat pels Aiguafreda segles abans, perquè no hi havia cap altra paraula millor per poder-lo definir, tot i que no era exactament una quadra: Aiguafreda no era un districte dependent d'un de principal ni els seus senyors eren vassalls d'un senyor superior, característiques típiques de les quadres més antigues. Eren tan forts i arrelats els drets dels senyors d'Aiguafreda sobre la quadra que no va ser fins a finals del segle XVI que es van veure obligats a reconèixer –una vegada ja havien comprat l'alta jurisdicció– que tenien el terme en feu del rei. Així ho féu per primera vegada Bernat d'Aimeric, marit i procurador de Guio-mar de Cruïlles, senyora d'Aiguafreda, en ser investit del feu el 1592. I fins i tot llavors una sentència judicial de 1638 va anul·lar aquest lligam feudovassallàtic, bé que el rei el va recuperar al segle XVIII.⁴

ELS SENYORS D'AIGUAFREDA

El que sembla ser el primer senyor d'Aiguafreda conegut és un personatge anomenat Guerau Tresorer, que apareix en dos documents dels anys 1066 i 1072, en afrontacions de terres situades a Vilapedrosa, a la parròquia de Sant Martí d'Aiguafreda.⁵ Se'l qualifica de *domno*, senyor. De qui ja no hi ha dubtes que era senyor d'Aiguafreda és de Rotllan Guillem (Rotllan fill de Guillem). Ell va ser un dels principals impulsors de la renovació del vell temple parroquial de Sant Martí i de la seva nova consagració l'any 1105. El bisbe de Vic Arnau de Malla va acudir a consagrar el nou edifici a precs dels bons homes d'Aiguafreda i, com es llegeix al document, per indicació en primer lloc de Rotllan Guillem, que signa l'acta com a *seniori*.⁶ La intervenció tan decidida del senyor d'Aiguafreda en la reconstrucció de l'església de Sant Martí és un excel·lent testimoni dels nous temps, de la força de la petita noblesa i del bandejament de la família comtal (tan present l'any 898) i dels seus delegats. Ara tot el protagonisme és per als senyors, que a partir d'aquest moment ja prenen com a nom del seu llinatge el topònim Aiguafreda. En aquesta època els Aiguafreda ja devien posseir en alou la major part de terres del terme, que és la situació que reflecteix

la documentació posterior, com el capbreu dels anys 1669-70, on es pot veure que gairebé tots els masos eren seus.⁷ També fou aleshores quan els Aiguafreda van bastir la seva casa forta o casal, com tants nobles osonencs i vallesans, en un indret magnífic per controlar el camí ral que passava al fons de la vall. L'edifici actual –reconstruït els darrers anys– és fonamentalment un edifici dels segles XV-XV, i gairebé no conté vestigis del casal romànic. Era considerat, a l'edat mitjana, una *domus* (1370) o *fortalicia* (1404) i no pas un castell, com és documentat a partir del segle XVI, en què se l'equipara a un castell termenat. Se sap que el casal, conegut com a casal de Cruïlles, fou reconstruït a principis del segle XVI, després que fos assaltat i enderrocat per les tropes reials. Les corts de Montsó de 1512 van establir una indemnització de 1.012 lliures, 4 sous i 4 diners a Francesc de Cruïlles per pagar les despeses de reconstrucció de la torre i la casa de la quadra d'Aiguafreda.⁸ Tot i aquesta reconstrucció, els senyors d'Aiguafreda deixaren de residir al casal, i aquest es va convertir en un mas que s'arrendava a un masover.

Entre els segles XI i XII, els Aiguafreda van aconseguir també apropiar-se de determinats drets eclesiàstics que corresponien a la parròquia. Per documentació tardana se sap que els Aiguafreda cobraven part dels delmes de la parròquia, en contra del que estipulaven les actes de consagració i dotació dels anys 898 i 1105, que deixaven clar que els delmes i les primícies eren per a l'església de Sant Martí. Els senyors d'Aiguafreda es consideraven delmadors universals del terme, bé que reconeixien que els delmes els tenien meitat en feu del bisbe de Vic i meitat en feu del rei.⁹ Per aquest motiu alguns dels pagesos que tenien terres pels senyors d'Aiguafreda van haver de reconèixer en el capbreu de 1669-70 que pagaven el delme al senyor, malgrat el seu caràcter eclesiàstic i no emfitèutic (masos Costa, Bordadeprim, Arcs, Saüc, Serra de l'Arca, Casals, Viladevall, Molar, Miquel, Casades, Bellsolà i Serres).¹⁰ Altres evidències de l'ascendent dels senyors d'Aiguafreda sobre la parròquia són el seu patronat sobre el benefici de Sant Pere fundat a l'església de Sant Martí o els llegats testamentaris que rebia la parròquia de la família. Alguns senyor s'hi feren enterrar i hi fundaren aniversaris.¹¹

Els Aiguafreda eren *senyors de senyors*. Alguns petits nobles de rang inferior eren vassalls seus i estaven obligats a prestar-los jurament i homenatge. Guerau Bernat fou un d'aquests cavallers, vassall de Rotllan Guillem. El 1110, desitjant viatjar «allà on el Senyor va viure i morir», va fer testament i va nomenar com a marmessors el seu senyor Rotllan i Guerau Ramon.¹² Guerau Bernat, entre altres disposicions, va deixar el seu senyor Rotllan i la seva esposa, la senyora Ermessenda, mentre fos de peregrinació, tot el que tenia a la parròquia de Sant Martí d'Aiguafreda, a Vallmanya (capçalera de la riera de l'Avencó) perquè amb les rendes d'aquests béns cada quaresma fessin cremar una llàntia d'oli a l'església de Sant Martí.

Fill de Rotllan va ser segurament Guillem d'Aiguafreda, document des de 1121.¹³ Guillem va ser marmessor d'un altre vassall de la família, Guillem Bonfill, castlà del castell de Centelles, que va testar el 1145 i va fer donació al seu fill Guillem del feu que tenia per Guillem d'Aiguafreda i li va encomanar que el servís com a cavaller seu, segons establien les convinences.¹⁴

Guillem d'Aiguafreda estava casat amb Ermessenda. El 1154 signen ambdós un document referent al mas Baret, propietat seva. A la mateixa escriptura trobem la signatura del primer batlle conegut d'Aiguafreda, Bernat Aragall, hereu del mas Aragall, i d'*alia domina Ermisendis*, potser —és una suposició— la vídua de Rotllan d'Aiguafreda.¹⁵ L'esposa de Guillem d'Aiguafreda era ja vídua el 1162.¹⁶ El llinatge dels Aiguafreda s'acaba de dibuixar gràcies a un document de 1178, on apareix la següent generació. Diu l'escriptura que el 28 d'agost Guillem d'Aiguafreda, l'hereu del casal, la seva mare Ermessenda i el seu germà Ramon, van donar a Rossell de Pla, al seu fill Bereguer i a l'esposa d'aquest, Guillema, el molí de les Codines.¹⁷ Potser el mateix Guillem d'Aiguafreda, o bé un fill o un nebot seu del mateix nom, és el que era senyor d'Aiguafreda el 1200, segons l'arbre genealògic que conté el manuscrit *Baronía de Ayguafreda*, escrit el 1846 per l'administrador del darrer baró.

Al segle XIII els Aiguafreda es van entroncar amb la família Vilargent, i a partir de llavors els senyors d'Aiguafreda van prendre aquest altre cognom. Aquesta unió es va fer a través del casament de Beatriu, filla de Guillem d'Aiguafreda, amb Ramon de Vilargent, documentat entre 1231 i 1242, any en què va fer testament. Ramon de Vilargent era potser l'hereu de la família Vilargent, un llinatge de petits cavallers que vivien al casal de Vilargent, al nord-est del terme, prop del Brull. Vilargent és ara un simple mas en ruïnes. Amb l'esmentat casament, el casal o mas Vilargent s'uní al patrimoni dels senyors d'Aiguafreda, tot i que sembla que en un primer moment una branca de la família Aiguafreda-Vilargent hi continuà vivint. En el testament de Simó de Vilargent, senyor d'Aiguafreda, redactat el 1296 (?), aquest va confirmar al seu germa el mas Vilargent, que ja li havia donat anys abans.¹⁸ L'any 1376 Ferrer d'Hostalric, marit d'Elisenda de Basella, senyora d'Aiguafreda, va rebre l'homenatge de la persona i dels béns de Jaume de Vilargent, que segurament vivia al mas Vilargent.¹⁹ El 1406 Pere Costa, pagès, home propi, soliu i afocat de la senyora Elisenda de Basella, va reconèixer que tenia per ella el mas Vilargent i que li pagava un cens de 2 lliures i 4 sous cada any.²⁰ Més endavant aquest mas va ser annexat a l'heretat o reserva senyorial formada al voltant del casal de Cruïlles, i els senyors van optar per fer conrear les seves terres, més aviat pobres, a un masover.

Filla i hereva de Simó de Villargent, casat amb Guillema, fou Blanca de Vilargent (1319-1323), que es va emmaridar amb Guillem de Basella. Els fills d'aquest matrimoni i els seus descendents prengueren el cognom Basella. Gairebé no sabem res de l'origen de la nissaga dels Basella, però és raonable cercar les

seves arrels a l'Empordà (prop de Figueres, on hi ha un llogarret anomenat Baseia) o més aviat a la Selva.²¹ D'aquí que Guillem III de Basella, el seu darrer representant, en dictar testament el 1440 estableixi que vol ser enterrat al vas o carner que té la seva família al santuari de Santa Maria de Montcorb (Riudarenes, bisbat de Girona) i que faci llegats a més de a les esglésies de Sant Martí d'Aiguafreda i Sant Salvador de l'Avencó, a les de Riudarenes, Argimon, Sils, Massanet i Hostalric.²² Guillem III de Basella tenia tres filles menors d'edat, i era el seu desig que el marit que es casés amb la filla gran adoptés «nom, armes e senyal de Basella». Això no va succeir. Després d'una llarga minoria d'edat, Aldonça de Basella, la pubilla, es va casar amb Guerau Gilabert de Cruïlles, fill cabaler del baró de Cruïlles, un dels principals exponents de la noblesa empordanesa. Els fills d'aquest matrimoni es van cognomenar Cruïlles, el nom del llinatge més poderós. S'inicià així la línia dels Cruïlles d'Aiguafreda.

DE QUADRA A BARONIA: LA DIVISIÓ DE LA JURISDICCIÓ

Entre els segles XI i XII es va produir el fenomen de la privatització massiva de les jurisdiccions públiques, és a dir, de l'autoritat o poder per governar, administrar, establir el dret i aplicar-lo. Els grans magnats foren els primers a apropiar-se d'aquests drets, a vegades perquè el mateix comte els va vendre. Els nobles van esdevenir autèntics dèspotes dins els termes dels seus castells, encara que molts reconeixien que tenien els seus dominis en feu del comte. Els petits senyors van fer el mateix que l'alta noblesa, bé que normalment sols van aconseguir controlar part de la jurisdicció i en àmbits més reduïts. També els senyors d'Aiguafreda, que en un primer moment únicament eren senyors alodials, van aprofitar-se d'aquest període confós i van convertir-se en titulars de la jurisdicció civil d'Aiguafreda. De fet, però, és del tot desconegut com van adquirir aquests drets. Segons confessa el darrer administrador de la baronia, a mitjan segle XIX no hi havia cap títol o document a l'arxiu del baró o a l'Arxiu de la Corona d'Aragó que demostrés l'origen dels poders jurisdiccionals del senyor d'Aiguafreda.

Segons establia el dret comú i els juristes dels segles XIII-XVI van acabar de perfilar, la jurisdicció civil –la part de la jurisdicció referent a les causes civils– permetia imposar multes per infraccions administratives i jutjar i castigar els delictes menors, amb penes que podien arribar als assots o a l'encadenament al costell. En virtut de la jurisdicció civil, el senyor d'Aiguafreda nomenava el batlle i el jutge (o advocat assessor) i l'escrivà de la cort del batlle. A través del seu batlle podia establir tutories de menors, practicar empires, publicar bans prohibint les blasfèmies o els jocs d'atzar, arrendar l'hostal, la carnisseria, el forn i altres monopolis, donar autorització per a l'aprofitament de les aigües

Murs de la façana nord i porta d'accés al pati

corrents, i concedir llicències per celebrar assemblees de caps de casa o privilegis i règims municipals. També era potestat de qui tenia la jurisdicció civil el control de l'ordre públic. Els homes del terme d'Aiguafreda estaven obligats a presentar-se armats a la convocatòria del batlle del senyor sempre que fos necessari per tal d'ajudar-lo a perseguir delinqüents o emprendre campanyes militars. Era el dret anomenat d'«host i cavalcada». El poder que conferia la jurisdicció civil al senyor d'Aiguafreda era enorme, perquè li permetia exercir el seu domini sobre tots els habitants de la quadra, encara que alguns d'elles menessin terres d'altres senyors alodials i no fossin homes propis o de remença seus.

Tot i que el senyor d'Aiguafreda devia exercir la jurisdicció civil com a mínim des d'abans del 1200, no va poder adquirir la jurisdicció criminal sobre la quadra, que permetia jutjar les causes criminals o els delictes considerats més greus (homicidis, segrestos, incendis provocats, furts amb violència), fins al segle XVI. Tenir la jurisdicció criminal volia dir tenir la facultat d'aplicar la pena de mort. El rei va ser el titular d'aquesta jurisdicció fins al segle XIV, en què va passar als vescomtes de Cabrera, gràcies a la creació a mitjan segle del comtat d'Osona, un nou senyoriu que res no tenia a veure amb l'antic comtat carolingi. El 1356 el rei Pere III va decidir recompensar els serveis i la fidelitat del seu privat Bernat II de Cabrera, vescomte de Cabrera, i el va nomenar comte d'O-

Restes de la torre i part de la façana oest reconstruïda.

sona, títol que el rei va voler dotar amb el comtat del mateix nom, que es va formar a partir de la unió de tots els dominis i els drets reials a la comarca i la vegueria d'Osona. El primer comte d'Osona efectiu va ser Bernat III de Cabrera, per renúncia del seu pare, Bernat II. La quadra d'Aiguafreda –ara comença a rebre aquesta denominació– es va integrar al nou comtat com a feu honrat sense que això suposés que els Basella, senyors de la casa d'Aiguafreda, perdessin la jurisdicció civil. Aquesta situació la recull perfectament un memorial de 1358 que descriu els drets dels Cabrera al comtat d'Osona, on consta que a la quadra d'Aiguafreda el comte tenia la jurisdicció (criminal), però que els Basella, i no pas els Cabrera, hi tenien el dret d'host i cavalcada, és a dir, el dret d'aixecar els veïns en armes, un dret típic de qui tenia la jurisdicció civil.²³

El comtat d'Osona va tenir uns començaments plens de dificultats. El 1364 Pere III, en el context de la terrible guerra amb Castella, va acusar de traïció el seu privat Bernat II de Cabrera i el va condemnar a mort. Al mateix temps, el rei va manar que es confiscuessin als Cabrera tots els seus dominis, i això va implicar que el comtat d'Osona passés a mans de l'administració reial. La jurisdicció criminal d'Aiguafreda va retornar al rei, per poc temps però. El 1372 el rei Pere III va reconèixer que havia actuat de forma injusta contra els Cabrera i va restituir parcialment el comtat d'Osona a Bernat IV de Cabrera, fill del primer titular. El rei es va reservar la partida reial de la ciutat de Vic i un territori d'una llegua al seu voltant, a més del castell de Sentfores, però la resta de jurisdiccions van ser adjudicades de nou als Cabrera, no sense protestes. El 28 d'octubre de 1373 els síndics de la ciutat de Vic van insistir davant del rei Pere sobre la protesta que havien presentat tres mesos abans on condemnaven el fet que, malgrat les promeses, el rei havia restituit el comtat d'Osona als Cabrera, amb els castells de Tavertet, Casserres, Sabassona, Manlleu, Serrarols, el territori de Sau, la quadra de Vilaró, els castells de Torelló, el Brull, Voltregà, Meda, part dels de Gurb i Tona i, entre d'altres molts indrets, la quadra d'Aiguafreda.²⁴ Les protestes van ser en va i el rei, el 1386, va confirmar definitivament el comtat d'Osona als vescomtes de Cabrera, que d'aquesta manera van poder conservar la jurisdicció criminal sobre Aiguafreda gairebé dos-cents anys.

A la segona meitat del segle XVI els Cabrera, que ja s'havien emparentat amb els Enríquez de Castella, van desprendre's de molts dels seus senyories a Catalunya, avinentesa que va ser aprofitada pels senyors d'Aiguafreda per comprar la jurisdicció criminal de la quadra i esdevenir així barons, senyors de tota la jurisdicció civil i criminal. El primer pas el va fer Guiomar d'Urrea, vídua de Francesc de Cruïlles, qui el 1569 comprà a carta de gràcia, per 240 lliures, a Luis II Enríquez de Cabrera, duc de Medina de Rioseco, comte de Mòdica i d'Osona, i vescomte de Cabrera i de Bas, la jurisdicció criminal i qualsevol altra que tingués a la parròquia i terme d'Aiguafreda.²⁵ Una venda a carta de gràcia era una mena d'empenyorament, de tal manera que el venedor

tenia el dret a recomprar el bé alienat. Tres anys més tard, el 1572, Luis II Enríquez de Cabrera va vendre el comtat d'Osona i els vescomtats de Cabrera i de Bas a un dels membres més rellevants de la noblesa catalana d'aleshores, Francesc de Montcada, comte d'Aitona. Ell va ser qui el 1577 va convertir en definitiva la venda a carta de gràcia de la jurisdicció d'Aiguafreda de l'any 1569, en donar a Bernat d'Aimeric, marit de Guiomar de Cruïlles, senyora d'Aiguafreda, tot el dret de lluir i quitar qualsevol jurisdicció civil i criminal, alta i baixa, amb el mer i el mixt imperis corresponents, sobre el castell i el terme d'Aiguafreda. Francesc de Montcada va renunciar a la possible compra futura de la jurisdicció criminal d'Aiguafreda i ho va fer, segons expressa el document, com a indemnització de les més de 400 lliures que considerava que devia a Bernat d'Aimeric pels molts serveis que durant més de quaranta anys li havia prestat a ell mateix i al seu pare, Joan de Montcada, com a procurador general dels seus estats.²⁶

Amb la renúncia de Francesc de Montcada de 1577, el senyor d'Aiguafreda es convertia definitivament en baró i assumia gairebé tot el poder dins el terme. Es tancava així tot un cicle que havia començat al segle XI, o potser abans, amb el naixement d'un petit llinatge de cavallers cognomenat Aiguafreda.

BIBLIOGRAFIA

- Baronía de Ayguafreda*, 1846, manuscrit conservat a l'arxiu de la família Pi.
- JUNYENT I SUBIRÀ, Eduard: *Jurisdiccions i privilegis de la ciutat de Vich*, Patronat d'Estudis Ausonencs, Vic, 1969.
- MASNOU I PRATDESABA, Josep Maria: *La parròquia d'Aiguafreda a través de les visites pastorals (segles XVI-XIX)*, Ajuntament d'Aiguafreda, col·lecció Temes Aiguafredencs núm. 5, Barcelona, 1988.
- PLADEVALL I FONT, Antoni: *El comtat d'Osona a mig segle XIV. Origen i extensió del comtat d'Osona creat pel rei Pere III a favor de Bernat III de Cabrera*, Barcelona, 1972.
- PONS I GURI, Josep Maria: *La successió de Guillem Umbert de Basella* dins *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*, Fundació Noguera, Barcelona 1989, vol. III, pàgs. 31-53 (article editat per primera vegada el 1962 a «Archivo Histórico y Museo Fidel Fita» (Arenys de Mar), núm. 14).
- PUIGFERRAT I OLIVA, Carles: *Aiguafreda segons el capbreu de 1669-1670*, Ajuntament d'Aiguafreda, col·lecció Temes Aiguafredencs núm. 6, Barcelona, 1989.
- ROCAFIGUERA, Francesc de: *La documentació dels segles IX-XII sobre Aiguafreda*, Ajuntament d'Aiguafreda, col·lecció Temes Aiguafredencs núm. 2, Barcelona, 1985.

SOLÀ, Fortià: *Aiguafreda. La parròquia antiga i el poble modern*, Editorial Humanitas, col·lecció Temes Aiguafredencs núm. 1, Barcelona 1983 (edició facsímil de la primera edició: Barcelona, 1932).

NOTES

1. ROCAFIGUERA, 1985, doc. 3, pàgs. 33-35.
2. ROCAFIGUERA, 1985, doc. 6, pàgs. 39-40.
3. ROCAFIGUERA, 1985, doc. 9, pàgs. 43-44.
4. *Baronía*, 1846, pàgs. 3-4 i 71-76.
5. ROCAFIGUERA, 1985, doc. 11, pàg. 47 i doc. 13, pag. 49.
6. ROCAFIGUERA, 1985, doc. 19, pàgs. 59-60.
7. PUIGFERRAT, 1989, pàgs. 42-43.
8. *Baronía*, 1846, pàgs. 163-164.
9. *Baronía*, 1846, pàgs. 52-53 i 597-599.
10. PUIGFERRAT, 1989, pàgs. 31-32.
11. SOLÀ, 1932 (1983), pàgs. 39-40.
12. ROCAFIGUERA, 1985, doc. 20, pàgs. 61-63.
13. SOLÀ, 1932 (1983), pàg. 89.
14. ROCAFIGUERA, 1985, doc. 23, pàgs. 68-71.
15. ROCAFIGUERA, 1985, doc. 27, pàgs. 80-81.
16. ROCAFIGUERA, 1985, doc. 24, pàgs. 72-73.
17. ROCAFIGUERA, 1985, doc. 25, pàgs. 74-75.
18. *Baronía*, 1846, pàgs. 36-37.
19. SOLÀ, 1932 (1983), pàg. 89.
20. *Baronía*, 1846, pàg. 37 i 172-173.
21. Josep Maria PONS I GURI (1989) dóna a conèixer el testament de Guillem Umbert de Basella, mort el 1151, que no és altre que Guillem Umbert II de Sesagudes o del Montseny. Aquest personatge, gran magnat de la Selva, tenia nombrosos feus i possessions a l'Empordà, que havia heretat de la seva mare.
22. SOLÀ, 1932 (1983), pàg. 90.
23. PLADEVALL, 1972, pàg. 43.
24. JUNYENT, 1969, doc. 414, pàg. 216.
25. *Baronía*, 1846, pàgs. 86-87.
26. *Baronía*, 1846, pàgs. 87-88.